

PUTOVIMA FLAKEROVA ZNANSTVENOGA NASLJEĐA

OKO KNJIŽEVNOSTI. OSAMDESET GODINA ALEKSANDRA FLAKERA

(Disput, Zagreb, 2004.)

Tijekom svoje šezdesetogodišnje karijere akademik Aleksandar Flaker zadužio je hrvatsku književnu znanost na mnogo načina. Prije svega vrsni komparatist i poliglot, objavio je trinaest vrhunskih studija, od kojih *Stilske formacije* (1976) i *Proza u trapericama* (1983) imaju antologijsku vrijednost. Upravo je Flaker tvorac ideje o stilskim formacijama kao velikim književnopovijesnim nadindividualnim i nadnacionalnim «stilskim jedinstvima» (Dubravka Oraić-Tolić), a i prvi je upotrijebio naziv *proza u trapericama* za oblik proze što ga je inicirao Salingerov *Lovac u žitu* i koji se kasnije proširio u mnogim slavenskim književnostima. Svakako treba spomenuti i njegove *Književne poredbe* (1968), *Rusku avangardu* (1984), *Nomade ljepote. Intermedijalne studije* (1988) i *Književne vedute* (1999).

Uz studije ne smijemo zaboraviti i brojne književnoteorijske, književnopovijesne i književnokritičke članke. Flaker je prvi u hrvatskoj književnoj znanosti počeo pisati o ruskim formalistima nastojeći popularizirati njihov rad koji je do tada mahom bio nepoznat jer se književna znanost u većini slučajeva

svodila na pozitivističko nizanje podataka lišeno bilo kakve interpretacije. Veliku ulogu je imao i njegov urednički rad. Sudjelovao je na Liberovom kapitalnom projektu izdavanja *Povijesti svjetske književnosti* u sedam knjiga, uredio je s nizom suradnika devet *Pojmovnika ruske avangarde* i pet izdanja *Zagrebačkoga pojmovnika kulture 20. stoljeća*, a s Krunoslavom Pranjicom je uredio i zbornike *Hrvatska književnost prema europskim književnostima od narodnoga preporoda k našim danima* (1970) i *Hrvatska književnost u europskom kontekstu* (1978) koji uz *Književne poredbe* predstavljaju do danas najcjelovitiji pokušaj komparatističkoga pregleda povijesti hrvatske književnosti i svjedoče o velikoj potrebi za jednom modernom komparativnom poviješću.

Cjelokupni se Flakerov znanstveni rad može podijeliti u tri velike cjeline: kroatističke teme, rusističke teme i intermedijalne teme s naglaskom na suodnos književnosti i slikarstva. Sve se tri teme uvijek promatraju u suodnosu na pojave u drugim književnostima, dakle komparatistički.

Impozantna Flakerova znanstvena djelatnost i okrugla godišnjica potaknuli

su organiziranje znanstvenoga skupa i tiskanje zbornika radova naslovljenoga *Oko književnosti*. Zbornik sadrži šest tematskih cjelina. Prva je posvećena Flakerovu znanstvenom radu, a šesta donosi njegovu kratku biografiju koju je sastavio Josip Užarević, urednik zbornika, i bibliografiju koju je priredila Sonja Ludvig. Riječ je o vrlo korisnoj i preglednoj bibliografiji Flakerovih radova od 1948. do 2004. godine koji su razvrstani u tri cjeline (knjige, urednički radovi, znanstveni i kritički prilozi) što dodatno olakšava snalaženje u odista velikom broju bibliografskih jedinica. Između prve i zadnje cjeline, zbornik donosi radove s područja metodologije književne povijesti (druga cjelina), rusistike (treća cjelina), kroatistike (četvrtacjelina) i intermedijalnih studija (peta cjelina).

Prvi blok *Flaker i drugi* sadrži tri ogleđa koji nastoje prikazati osnovne značajke Flakerova teorijskoga, metodološkoga, književnopovijesnoga i kritičkoga rada te ga kontekstualizirati u hrvatsku i slavenske književne znanosti.

U radu *Rani Flaker* Pavao Pavličić istražuje Flakerovu prvu, tradicionalniju fazu stvaralaštva koja završava izlaskom knjige *Književne poredbe* 1968. godine i njezino mjesto u kontekstu onovremene književne znanosti, ali i u odnosu naspram autorove zrele faze. Značajke Flakerova rada Pavličić nastoji prikazati detaljnom analizom *Književnih poredbi* što ga dovodi do zaključka da autor različite tendencije u nizu književnosti uvijek promatra usporedno s drugim književnostima (npr. utjecaj Turgenjeva na hrvatske realiste). U vrijeme kada je u hrvatskoj znanosti o književnosti još

uvijek prevladavao kruti pozitivizam Flakeru je osim navođenja suhoparnih podataka pošlo za rukom ponuditi i njihovu interpretaciju, otkriti im značenje i smjestiti ih u kontekst. To je svakako predstavljalo novinu kojom je otvorio put modernim metodologijama u proučavanju književnosti.

Flaker će u povijesti hrvatske filološke misli ostati upamćen uz Zdenka Škrebca i Ivu Frangeša kao jedan od utemeljitelja Zagrebačke stilističke škole. Tim se aspektom njegovog znanstvenog djelovanja iscrpno bavi Dubravka Oraić-Tolić u radu *Aleksandar Flaker i Zagrebačka škola*. U prvom dijelu daje pregled djelovanja Škole kroz pet ključnih razdoblja. Kao najveće zasluge Škole ističe prekid s pozitivističkom metodološkom praksom, uključivanje hrvatske književne znanosti u europske i svjetske tokove te utemeljenje znanstvenih institucija (Hrvatsko filološko društvo i pripadajući mu časopis *Umjetnost riječi*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu). Autorica se s nostalgijom prisjeća utjecaja i značenja Zavoda koji je danas gotovo *uspomena i sjena*. Također lucidno zaključuje da nije bilo moguće u potpunosti ostvariti književnu znanost kao autonomnu disciplinu jer su sami pripadnici Škole često bili različitih pogleda na ulogu i funkciju književne znanosti. Naposljetku je grupa mladih književnih znanstvenika potkraj osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća prigrlila dekonstrukciju i primijenila je na vlastite prethodnike čime je završilo jedno poglavlje.

Drugi dio članka problematizira Flakerovo mjesto unutar Zagrebačke škole, a na taj ga način smješta i u kontekst hrvatske književne znanosti. Oraić-Tolić prati njegov znanstveni rad od knjige *Stilovi i razdoblja* (koautorstvo sa Zdenkom Škrebom) koja predstavlja obrat k imanentizmu, tj. u središte proučavanja se stavlja autonoman književni tekst. Značenje toga čina je veliko jer se odbacuje pozitivistička metodologija i utjecaji ideologije. Veliku pažnju posvećuje i antologijskoj studiji *Stilske formacije* u kojoj je obrazložena najveća imanentna otvorena cjelina za razumijevanje književne povijesti u doba moderne episteme. Autorica tvrdi da su stilovi i epohe u umjetnosti ono što su ratovi i revolucije u povijesti: *koncepti turbulentnoga razvoja u doba poetike inovacija*. Oraić-Tolić se pozabavila i aporijom pojma «stilske formacije», Flakerovim zanimanjem za avangardu i iskorakom iz imanentizma djelom *Poetika osporavanja*. Njemu će se Flaker vratiti u svojim intermedijalnim *Književnim vedutama*. Naposlijetku piše i o *Pojmovniku ruske avangarde* kao postmodernoj koncepciji labirinta znanja. Njezin članak predstavlja osobno i uzbudljivo putovanje hrvatskom književnom znanošću druge polovice dvadesetoga stoljeća: od antipozitivističkih pobuda pa sve do dekonstrukcionističkih težnji.

O *Pojmovniku ruske avangarde* kao projektu koji je okupljao intelektualnu elitu Istoka i Zapada piše Detlef Gojowy u članku *Slavica leguntur*. Njegov rad jasno pokazuje što se događa kada politika i ideologija upleću svoje prste u rad znanosti i umjetnosti te im nameću

ograničenja i ciljeve u skladu s dominantnom doktrinom. U komunističkom je SSSR-u došlo do toga da matična književna znanost pod utjecajem politike odbacuje nasljeđe ruske avangarde kao dekadentne umjetnosti. Autor zaključuje da je *neprolazna zasluga istraživačke grupe oko Aleksandra Flakera što su napravili ne samo prve korake u otkrivanju i sustavnom istraživanju te europske avangarde, nego su izgradili dosad nenadmašan fundus spoznaja*.

U bloku *Metodologije književne povijesti* Viktor Žmegač raspravlja o trima koncepcijama metodologije književne povijesti koje su obilježile dvadeseto stoljeće (*Dileme povijesne projekcije književnosti*). Prva stavlja naglasak na ideju institucije i sustava, tj. na *nadindividualne ili transsubjektivne pojave kao što su književne vrste, sučeljavanje poetika, ulogu medija u književnom stvaralaštvu*. Druga koncepcija nastoji tumačiti književnost u sklopu opće društvene povijesti, a treća se oslanja na teorijske postavke Hansa Robera Jauša i njegovu *Estetiku recepcije* koja u središte postavlja recipijenta književnoga djela. Autor također napominje da se spomenute tri koncepcije mogu ostvarivati na dva načina. U prvom je naglasak na jednoj nacionalnoj književnosti, a u drugom na više nacionalnih književnosti usporedno.

Treći blok *Od Puškina do Pelevina* posvećen je rusistici i donosi niz zanimljivih radova domaćih i stranih rusista poput Renate Lachmann (*Roman u stihovima «Jevgenij Onjegin» Aleksandra Puškina i njegova naknadna povijest u djelu Vladimira Nabokova*), Ivana Goluba

(*Sveto pismo i pjesništvo Vjačeslava Ivanova. Čovjek slika Božja*), Zdenke Matek Šmit (*Ujevićev «procjednik»*), Anice Vlašić-Antić (*Kafka, Kugla, Harms: mimikrija lijepog na poprištu estetike mučnine*), Josipa Užarevića (*Svijet nad svijetom. Problem «dvaju svjetova» u lirici Nikolaja Zabolockoga*). Živa Benčić promatra *Vodeni žig* Josifa Brodskoga kroz prizmu Flakerovih književnih veduta (*«Vodeni žig» Josifa Brodskoga kao književna veduta*), a Ivan Babić u *Nacrtu za povijest ruskoga slobodnoga stiha* pokušava kronološki pratiti razvoj slobodnoga stiha u ruskoj književnosti od klasicizma do postmodernizma.

Međutim, najintrigantniji radovi su svakako *Metafikcionalnost: uvježbavanje identiteta i/ili «igre svjetova» u 20. stoljeću* Nirman Moranjak-Bamburać, *Nos – od burmuta do kokaina (O nekim aspektima pop-kulture)* Jasmine Vojvodić i *Nekoliko bilježaka o semiotici prostora (Na tragu tartuskih studija)* Sanje Veršić. U prvome radu autorica nastoji *ukratko predstaviti samosvjesnu prozu kao specifičan oblik prelaženja i problematiziranja žanrovskih i diskursivnih granica, te kao performativno citiranje mogućih scenarija pripovjedne situacije i stalan proces transfiguracija i transmutacija komunikativnih, narativnih, ali i geokulturoloških stereotipa, maski i uloga.*

Jasmina Vojvodić pak promatra 'nos' s kulturološkoga stajališta kao semantičko središte društvenih moda karakterističnih za pojedina povijesna razdoblja. Štoviše, nos autorici služi kao motiv pomoću kojega nastoji prikazati promjene u kulturi počevši od devetnaestoga stoljeća kada je šmrkanje burmuta bilo dio imidža

više klase za što nalazi brojne potvrde u djelima ruske književnosti (npr. u Gogolja). Moda se u dvadesetom stoljeću mijenja i burmut prestaje biti zanimljiv konzumentima, a javlja se kokain kao simbol masovne kulture novoga doba. Autorica primjećuje da topos nosa više nije toliko zastupljen kao u vrijeme konzumacije burmuta, nego ga zamjenjuje novčanica od sto dolara kojom se kokain uvlači i koja svjedoči o društvenom statusu konzumenta: *kokain se u književnosti, s jedne strane vezuje za pitanje zabrane i dopuštenosti, dok je s druge strane vezan uz područje masovne kulture, kulture izobilja koja nam na pladnju nudi svoje proizvode i privlači ponajviše novu klasu mladih potrošača. Zato je kokain u književnost ušao isto tako kao i televizija, reklama ili erotika.*

Semiotika prostora u središtu je zanimanja Sanje Veršić. Nju prvenstveno zanima prostor teksta kulture s obzirom na Lotmanove teorijske postavke. Nadalje, Lotmanove analize o karakteristikama prostora autorica dovodi u vezu s Flakerovom sintagmom *književne vedute*, tj. promatra kako se veduta može koristiti u izgradnji fabule jer se i sam *Flaker poziva na Lotmanovu tezu da prostor sudjeluje u izgradnji fabule*. Autorica piše i o gradu kao prostoru, zatim prostoru srednjovjekovneslikesvijeta, mitopoetskoj predodžbi o prostoru te semiosferi koja govori o *cjelokupnom prostoru kulture kao semiotičkom kontinuumu, semiotičkom prostoru izvan kojega je semioza moguća.*

Cjelina *Par nas s Parnasa* posvećen je kroatističkim temama. U članku *«Par nas s Parnasa» ili kako je Krešimir Kovačić*

nacrtao bradu i brkove modernim hrvatskim liricima Dunja Fališevac se bavi manje poznatim hrvatskim satiričkim pjesnikom Krešimirom Kovačićem, sinom mnogo poznatijega Ante, koji je djelovao početkom dvadesetoga stoljeća. Kovačić je izdao svega jednu zbirku poezije po kojoj je ova cjelina i dobila naziv, a u njoj je parodirao i ironizirao stih, stil, svjetonazor i tematiku najpoznatijih hrvatskih pjesnika moderne, a rjeđe i impresionizma. Fališevac navodi biografske podatke pjesnika, nastoji pokazati zbog čega se zbirka može odrediti kao avangardno djelo te opsuje strukturu zbirke koja uz stihovane parodije na stvaralaštvo određenoga pjesnika donosi i njegovu karikaturu ispod koje se redovito navodi ironičan motto. Autorica u zbirci osim parodičnosti pronalazi i elemente karikaturalnosti jer Kovačić ismijava i autore kao zbiljske osobe. Članak zaključuje tvrdnjom kako je «*Parnas s Parnasa*» znak prevrednovanja kanoniziranog u nacionalnoj kulturi te je navjestitelj avangardnog, negativističkog, antielitističkog, osporavateljskog stava prema idealu visokoestetizirane književnosti.

O identitetu u priči *Proba* Ive Andrića piše Krunoslav Pranjić u članku *Do tri portreta iz Andrićeve «Probe» (s jednim «raskamenjenim identitetom)*, analizirajući sižejnu okosnicu i karakterizaciju triju subjekata priče.

Vitalizam je bio jedan od sveprisutnih toposa u književnosti moderne. Pjesnici poput Vladimira Nazora i Ante Tresića Pavičića smatrali su život sveobuhvatnim počelom. Zoranu Kravaru je epizoda Rokove noći u Krležinom *Povratku Filipa*

Latinovicza poslužila kao polazište za razmatranje vitalističkoga, biocentričkoga shvaćanja u Krležinom stvaralaštvu od zalkaska moderne, dakle u petnaestogodišnjem razdoblju od prvih simfonija i *Kraljeva* pa preko *Michelangela Buonarottija* do spomenutoga romana («*Rokova noć: svjetonazorske implikacije jedne Krležine romaneskne epizode*). Autor smatra da razvoj Krležina svjetonazora nije tekao pravocrtno, nego da u njegovu opusu ima i obrata. Unatoč tome, Kravar zaključuje da je Krležina vitalistička opijenost gotovo nestala u *Povratku Filipa Latinovicza* jer je Krist u Filipovoj viziji prerastao u suprotnost sajamskom «*kolopletu*», simbolu koji je nekada utjelovljivao ideju sveživota, a sada se sveo na provincijski spektakl dostojan «*panonskoga blata*».

Književni rad Zvonimira Remete nastoji revitalizirati Krešimir Nemeč u članku *Zvonimir Remeta – pisac u sjeni zaborava*. Ovaj je pisac tijekom Drugoga svjetskoga rata bio aktivan član ustaškoga pokreta što mu je u poratnom razdoblju priskrbilo doživotni zatvor, ali i negativnu kritičku recepciju književnoga stvaralaštva. Nemeč smatra da je Remetinu književnom stvaralaštvu iz političkih razloga nanijeta nepravda jer se on tridesetih i četrdesetih godina dvadesetoga stoljeća nametnuo kao jedan od boljih pisaca katoličkoga egzistencijalizma. Analizom triju Remetinih romana (*Grieh*, *Tako svršava*, *Sentimentalna reportaža*) nastoji pokazati koje su autorove osnovne tematsko-motivske preokupacije te narativne strukture njegovih romana koje se zbog uživljavanja u subjektivni svijet protagonista podosta razlikuje od

onovremenih romana realističkoga usmjerenja.

O autobiografskom žanru na primjeru romana *Muzej bezuvjetne predaje* Dubravke Ugrešić piše Vladimir Biti u radu *Rasuta Baščina*.

Posljednjih nekoliko desetljeća, s intenzivnim razvojem poststrukturalističkih teorija, posebna se pažnja posvećuje intertekstualnim i intermedijalnim istraživanjima u književnosti. U prvom slučaju nastoji se otkriti povezanost teksta s drugim tekstovima, napose onima iz prošlosti, ali i onima što ga trenutačno okružuju. U drugom slučaju se nastoji utvrditi odnos književnosti naspram drugih područja umjetnosti i stvaralaštva poput slikarstva, filma, arhitekture, glazbe... Radove u cjelini *Riječ, slika, grad* povezuje upravo intermedijalno bavljenje suodnosom književnosti i slikarstva.

U prvoj polovici dvadesetoga stoljeća na kulturni život u Hrvatskoj utjecao je i velik broj ruskih emigranata koji su se istaknuli na raznim područjima kulturnoga djelovanja. To su prije svega scenografi Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu Pavel Petrović Froman, Vasilij Mitrofanovič Uljaniščev i Vladimir Ivanovič Žedrinskij, zatim slikari I. D. Majkovskij, Il'ja Ahmetov, Vasilij Antipov, Antolij Dergeev..., arhitekti Petr Pavlovič Fetisov, Zoja Dumengjić te umjetnici koji su se iskazali na području fotografije i filma poput Georgija Skrygina, Aleksandr Gerasimov, Anatolij Bruhovetskij Bazarov i Aleksandr Vereščagin. O njima piše Magdalena Medarić u vrlo informativnom članku *Doprinos ruskih emigranata hrvatskoj likovnoj kulturi – slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi, fotografiji i filmu (od 20-ih do*

40-ih godina dvadesetog stoljeća). Kao poticaj za članak autorici je poslužila činjenica da su spomenuti stvaraoči u postojećim leksikonima ruske emigracije neopravdano zapostavljeni.

Aleksandar Flaker je u svojoj izvrsnoj intermedijalnoj studiji *Književne vedute* nastojao pojam vedute iz likovnih umjetnosti primijeniti na interpretaciju književnoga djela. Autor kreće od praveduta za koje još nije karakteristična estetska, nego prije svega topografska, odnosno obavijesna funkcija koja postaje karakterističnim obilježjem povijesnih romana jer su upravo oni skloni detaljnom lociranju radnje u vrijeme i prostor. Te su postavke bile temeljem Jadranki Brnčić za istraživanje književnih veduta Rima u povijesnom romanu *Hadrijanovi memoari* Marguerite Yourcenar (*Vedute Rima u «Hadrijanovim memoarima» Marguerite Yourcenar*) kao *jednoga od mogućih elemenata pripovjedne tehnike kojom se autor služi kako bi svoj prozni tekst obogatio opisom*.

Sonja Briski Uzelac u radu *Simulakrum(i) vječne sadašnjosti* piše o simulaciji, istini i fikciji služeći se teorijskim postavkama Jeana Baudrillarda, a Nikola Batušić se u osobno intoniranom *Rokovom perivoju* prisjeća upoznavanja s Krstom Hegedušićem u njegovu ateljeu.

Oko književnosti vrijedan je i izvrsno koncipiran zbornik koji ne govori samo o Flakeru i njegovom nasljeđu u hrvatskoj književnoj znanosti koje je, sudeći po radovima u ovom zborniku, iznimno, nego i o putovima hrvatske književne znanosti u drugoj polovici dvadesetoga i na početku dvadeset i prvoga stoljeća.

Dejan Durić